

Բարեյիշատակ հեղինակն՝ Պատմութեան
Հայ լրագրութեան, Հայր Գրիգորիս Գալէմ-
քեարեան որ ի Մխիթարեանցն Վիեննայի,
գրելով զգադարմանէ՝ «Ազգարար»-ին յամին
1796, ենթագրէ թէ մահ խմբագիր-հրատա-
րակիչ Քահանային լեալ իցէ անշուշտ պատճառ
դադարման անդրանիկ լրագրոյն մերոյ՝ զի յէջ
210 իւրոյ երկասիրութեան ասէ թէ՝ «Կ'երեւայ
թէ ծերունի խմբագիրն այս միջոցին վախճանած
է վասն զի այս ժամանակէն ետեւ իւր տպարա-
նէն գիրք չէ հրատարակուած»:

Որպէս տեսին ընթերցողք, մեռաւ նա ի
բարւոյ ծերութեան զկնի 28 ամաց դադարման
«Ազգարար»-ին 19 փետրվարին (ըստ նորոյ
Տումարի) 1824 ամի, ուստի գամ խոնարհաբար
ինդրել ի Տեար Թէոդիկէ հաճել մեծանել եւ
շայտ օր նշանակելի յիւրում «Տարեցուցի» ի
Հարս ազգային տօնից:

Ի Կարկաժաւ - Հնդկաց, 83/15 Մայիս 1923:

ՄԵՍՐՈՎԻՍ Զ. ՄԵՐԵՆՆՑ
Նոր - Բողոքացի:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՄԵԳԻՍՏՐՈՍԻ

Մ Ր Գ Ո Ր Զ Փ Ա Ն Ա Ք Ի

Լ Ո Ւ Ժ Ո Ւ Մ Ը

ԺԱ. Գարու հեղինակ իրթնախօսն Մա-
գիստրոս՝ չորս փոքր ոտանաւոր գրութիւն թո-
ղոցած է մեզի, որոնք իրենց առաջին բառերու
համաձայն՝ կը կոչուին 1. Գամագտական,
2. Մրգուզ փանաք, 3. Գանգիւն բախիւն,
4. Կէտ կարթիւ (տպուած վերջին անգամ
Աղէքսանդրապոլ 1910, և Կոստանեանցի հրա-
տարակութեամբ, Գրէէֆ Մաքսիմիլիան
էջ 133—135 եւ 236—240):
Եգիպտական մէհենագիր գրութեանց նման
անիմանալի բաներ էին ասոնք, երբ յանկարծ

Նորայր Բիւզանդացին՝ Champollion-ի նման գտաւ
հանելուկին բանալին եւ առաջին անգամ ինքը
ձեռք զարկաւ լուծման գործին: Այս բանալին
էր Գամագտականի առաջին կէսին թարգմանու-
թիւնը՝ զոր թողուցեր էր ինքը Մագիստրոսը,
որով եւ կարելի եղաւ այդ անիմանալի գրուածքին
առաջին կէսին գաղտնիքներուն թափանցել (տես
Բանասէր 1900, էջ 119—140):

Նորայրի գործը շարունակեց Հ. Գ. Մէնէ-
վիշեան, որ հիմնուելով Մագիստրոսի կիսատ
թարգմանութեան եւ հին ձեռագիրներու մէջ
պահուած քերթողական բառաքերութիւն վրայ՝
շատ յաջող կերպով լուծեց ամբողջ Գամա-
գտականը (տես Գրիգորի Մագիստրոսի՝ Գամա-
գտականի ամբողջական լուծում, երկասիրեց
Գամագտականի ամբողջական լուծում, 1912):
Հ. Գ. Մ. Վ. Մէնէվիշեան, Վիեննա 1912):

Այսպէս վերջացաւ Գամագտականի գործը:
Քաջալերուելով Հ. Մէնէվիշեանի օրինա-
կէն եւ հետեւելով մասամբ իր գծած ուղիին՝
կը ձեռնարկեմ ես ալ լուծելու Մագիստրոսի
կը ձեռնարկեմ ես ալ լուծելու Մագիստրոսի
երկրորդ անիմանալի գրութիւնը՝ Մէգիստրոսի
Իր բնագիր կը գործածեմ Կոստանեանի
հրատարակածը (էջ 237), հանդերձ ձեռա-
գրական տարբերութեամբ (էջ 279), իսկ իր
մեկնութեան միջոց ունիմ Նոր Հայկազեան Բա-
նարանը (ՆՀԲ), Առ ձեռնը (ԱԲ), Մէնէվիշեանի
ոտանալը (ՆՀԲ), Առ ձեռնը (ԱԲ), Մէնէվիշեանի
գիրքը եւ երեմիա վարդապետի Բառգիրք հայոցի
կրկին հրատարակութիւնները (Ա. տպ. Արի-
կոնա 1698, Բ. տպ. 1729):

Բնագիր

(ըստ Կ. Կոստանեանի, էջ 237):

1. Մրգուզ փանաք ծրգեալ ծեքեալ անհրճ¹
ողեալ յառեալ,
2. Իրազեկ խանտեալ² մանձրեալ յարազի-
նեալ³ իսկոյն յահրեալ,
3. Սանջուկ⁴ մանղոն ճահճեալ⁵ զամեկեալ⁶
ըմբահակեալ⁷,
4. Գիրադատ⁸ պատենեալ անուհաւար պա-
րայածեալ⁹,
5. Որջասղոյ եւ գրուանող ծեքեալ նոծեալ¹⁰
ապաղանեալ¹¹,
6. Փինատ թեքրո¹² փքացեալ ապա զինիւ¹³
բաց ասացեալ¹⁴,
7. Հիկէն գոյս¹⁵ կոյր կոպանայ¹⁶ թափա-
ռական կոկողացեալ,
8. Ամայի բաղադրեալ¹⁷ առ վերական ի զուր
խոնջեալ:

9. Անխորասոյց արգոյ¹⁸ կարծեալ արտօրինեալ¹⁹ բարուրեալ,
10. Անդրուատ²⁰ գրուակ բոսոր անիրապէս ըմբռնորեալ²¹,
11. Անճոռնի տիպ դիմառեալ ապաժաման լաւից եղեալ,
12. Ընկրկեալ²² թոպեալ թրմեալ²³ խողեալ ի յայտ²⁴ տրամակայեալ:
13. Բոսորագոյն հաշմեալ չույածական արտալածեալ,
14. Իւղագործ կիւտ կածնական յուզեալ խուզեալ²⁵ եւ խողխողեալ²⁶,
15. Անհեթեթ վեթխարացեալ հրազիմացող գաղափարեալ,
16. Մեղդեո²⁷ մախիզ զոփեալ²⁸ միտեալ յարդեալ արասունեալ²⁹:

Ձեռագրական տարբերութիւններ

(ԿՁ 279):

1. անյոյծ.	15. գոս.
2. խանդեալ.	16. կոպանեալ.
3. յարաշինեալ	17. բարաղադրեալ.
4. մանչուկ.	18. արգոյ.
5. ճահեալ, ճածեալ.	19. արտագիտեալ. արտարինեալ.
6. զակիմեալ, զամիկեալ.	20. անդրուատ.
7. ընդհանրեալ.	21. ընկրեալ.
8. դիւրագործ, դիւրաթարթ.	22. ընկրեա.
9. պար յածեալ.	23. թմրեալ, թմրեալ.
10. հոծեալ.	24. թողեալ ի յարդ, խորշեալ ի յայտ.
11. ապաղինեալ.	25. խողեալ.
12. փինաթեքդ, փինատ փեքդ, փինատ փթիքդ.	26. խոխոջեալ.
13. ապաղինեալ.	27. միդդեդ.
14. բացասացեալ.	28. սփեալ.
	29. առասունեալ.

Վերականգնուող բնագիր

(մեր վերականգնած բառերը նոտրատու կն):

1. Մրգուզ փանաք ծրգեալ ծեքեալ՝ անհոյծ ոգեալ յառեալ,
2. Իրազեկ՝ խանտեալ, մանձրեալ, յարազինեալ, իսկոյն յահրեալ.
3. Մանչուկ մանչոն ճահճեալ, զամեկեալ, ըմբահակեալ.
4. Գիւրագատ պարեկեալ, անուհազար պարածեալ:

5. Որչանոյզ եւ գրուանող ծեքեալ, նոծեալ, ապաղինեալ.
6. Փինատ փեքդ վեքացեալ՝ ապաղինեալ.
7. Հիկէ փեքդ կոյր փեքեալ, թափառական, կոկողացեալ.
8. Ամայի բաղադրեալ, փեքեալ ի զուր խոնջեալ:
9. Անխորասոյց արգոյ կարծեալ՝ արտօրինեալ բարուրեալ.
10. Անդրուատ գրուակ բոսոր՝ անիրապէս ըմբռնորեալ.
11. Անճոռնի տիպ դիմառեալ, ապաժաման լաւից եղեալ.
12. Ընկրկեալ, թոպեալ՝ փեքեալ փեքեալ, ի յայտ տրամակայեալ:
13. Բոսորագոյն հաշմեալ, չույածական արտալածեալ.
14. Իւղագործ փեք կածնական յուզեալ, խուզեալ եւ խողխողեալ.
15. Անհեթեթ, վեթխարացեալ, հրազիմացող գաղափարեալ.
16. Մեղդեո մախիզ զոփեալ՝ միտեալ, յարդեալ, արասունեալ:

Թարգմանութիւն:

1. Նայելով իմ հասարակ ըսածներուս՝ կը ցնդաբանէիր թէ անոնք անպիտան, գձուձ ու աղտոտ բաներ են:
2. Երբ իրազեկ եղար, նախանձով վառեցար ու մրկեցար, ու զէնք առիր, շուտ մը դէմն յանդգնեցար:
3. (Իբրեւ մանչուկ մը, փոքր տղայ մը ստահակեցար, ընդվզեցար) եւ ըմբոստացար:
4. Գիւրին բան մը երեւցաւ քեզի. բայց հիմայ ճամբադ կորսնցուցած՝ ման կու գաս ասդին անդին:
5. Որքիդ մէջ պահուած՝ ծածուկ կը ցընդաբանէիր, հիմայ (ընկճուեցար), պարտուեցար:
6. Խեղճ ու թշուառ հպարտացեր էիր՝ հիմայ յայտնապէս ու վճռաբար անդէն ու տկալ՝ կոչուեցար:
7. Ինչպէս կոյր կը դեգերիս թափառական, դու որ մեծամտեր էիր:
8. Ի զուր իրար խառնեցիր [գրուածքէս բան մը հասկնալու համար], ի զուր եւ ի զուր՝ յոգնեցար:
9. Պարզ [կամ դիւրահասկանալի] խօսք

մը համարեցիր, բայց չափէ դուրս դատապարտուեցար:

10. Նախատական ամօթալի խօսքը պարապ տեղը (կերար):

11. Գէմքդ անճոռնի կերպարանք մը առաւ [քիթդ բերանդ թթուեցուցիր] լաւ բանի չհասար:

12. Ետ քաջուեցար, ծեծ ու տելով՝ թմրած մնացիր եւ յայտնի կերպով հասկցար [ըմբռնեցիր]:

13. Ամօթահար ջարդուեցար, աստանդական հալածուեցար:

14. Թանաք գրիչդ փնտոեցիր, որոնեցիր եւ խուզարկեցիր:

15. Շատ մեծ, խոշոր, հրաշալի գիտուն կարծեր էիր քեզ,

16. Բանտարկուած անտեղեակ, նեղը մնացած, խոնարհեցար, կարգի եկար ու մարդ դարձար:

Բառեր

(Թոռանշնանքը կը ցոյցանն տողերը):

Ամայի 8. սովորական իմաստն է բառիս «աւերակ, անբնակ տեղ»։ Մագիստրոս կը մեկնի «պարապ տեղ», առումէն եւ հոս կը գործածէ «պարապ տեղը, ի զուր», նշանակութեամբ:

Անդրուատ 10. առանց զրուատանքի, պարսաւանքի արժանացած, նախատուած կամ նախատական, պարսաւական:

Անիրապէս 10. սուտ կամ պարապ տեղը:

Անխորատոյց 9. որ հասկնալու համար շատ խորերը սուգուելու պէտք չկայ, դիւրահասկանալի, պարզ: — ՆՆԲ ասոր տեղ ունի հասկանալի, պարզ: — ՆՆԲ ասոր տեղ ունի չհասկանալի, որ չափի պակասութեան չէրէր ընթերցուածը, որ չափի պակասութեան պատճառով մերժելի է (տե՛ս ՆՆԲ՝ երէք բառին տակ):

Անհեթեթ 15. շատ մեծ:

Անհոյժ 1. կոշտ, կոպիտ. — Մագիստրոսի սիրած բառերէն մեկն է, որ շատ անգամ կը գործածէ. կազմուած է առ բացասականով հոյժ (իմա հոյժ) բառէն: Թարգմանութեան մէջ ըստ (յարմարութեան գրի «հասարակ», այն է քերթողական պաճուճանքներէ ղերծ: «Ճամբէ

Անուսաւար 4. ըստ ԱՌՃ Բառ. «Ճամբէ ելած», աւելի լաւ է գնել ճամբան կորսընցուցած:

Ապագինի 6. անգէն ու տկար. — Կոստանեան բնագրին մէջ իրրեւ երկու բառ դրած է «պաշտօն», ձեռագրական ընթերցուածներուն

մէջ կը գտնեմ «պաշտ» եւ ասոր համեմատ աւելի լաւ կը կարծեմ կարգաւ «պաշտ» եւ կ'անցունեմ բնագրին մէջ: ԱԲ ունի «պաշտ» «անգէն, տկար», երեմիայի Բառգիրքն ալ գիտէ «պաշտ» վատթարազէն կամ անգէն: Ասկէ շինած է Մագիստրոս գործիական հոլով մակըայածեւ մը:

Ապագինի 5. անստոյգ բառ. բնագրին մէջ դրուած է «պաշտ»-ը, ձեռագիր մը ունի «պաշտ»-ը. առիկա՝ նախորդին իրրեւ բացաձեւը՝ կրնայ մեկնուիլ «անգէն» տկար դառնալ, տկարանալ, իսկ «պաշտ»-ը կրնայ մեկնուիլ «բացասականով» յն. հոյժ «գոտի» բառէն: Գոտի կապել, գոտեւորուիլը նշան էր կոռուի պատրաստուելու. ըստ այսմ գոտին կորսնցնել կամ գոտին իյնալ պիտի նշանակէ «պարտուիլ, տկարանալ»:

Ապագինի 11. ետմնացած, չհասած: — Ապագինի լաւ էրէտ բացատրութիւն մըն է՝ որ կը նշանակէ «աղէկ բանի չհասած»:

Առաստուկ 16. Կոստանեանի բնագրին ունի «առաստուկ», որ այլուստ անծանօթ է. ձեռագիր մը ունի «առաստուկ». եթէ ուշ դնենք ասոր քովի Դիւր եւ յարգեւ բառերուն՝ որոնք «խոնարհեցար, կարգի եկար», թարգմանեցինք, կրնանք հոս ալ ձեռագրին ընթերցուածը ճիշտ ընդունիլ եւ մեկնել «առաստուկ»-ը, այսինքն՝ ասուն մարդու կարգ անցար, մարդ դարձար:

Առօրինակ 8. ի զուր, պարապ տեղը: — Կոստանեան իրարմէ անջատ կը գրէ «առօրին», իրր թէ «առօրին» մը ըլլար: Բայց «առօրին» իմաստ չունի: Աւելի լաւ է կարգաւ մէկ բառով «առօրին», ինչպէս մտցուցած եմ բնագրին մէջ: Առիկա «առօրին» զուր, վայրապար, բառն է, որ յայտնի է Փիլոնէն ու Լաստիվերտացիէն: Գաւազատականին մէջ Մագիստրոս այս «առօրին» մագաղանցած է «առօրին» (Հմմտ. Մէնէփիլեան, դարձուցած է «առօրին» (Հմմտ. Մէնէփիլեան, գաւազատ. էջ 45), իսկ հոս նոր մասնակով մը չինած է «առօրին»: Ասոր իրրեւ հոմանիշ նոյն տողին մէջ իրար ետեւէ կը գտնենք «առօրին» եւ «առօրին»:

Արգոն 9. խօսք: — Այս բառը Մագիստրոս գաւազատականին մէջ ալ գործածեմ է. ընթերցելի «առօրին»-ը, զոր ինքը կը թարգմանէ «ընթերցելի յայտնի լուսաւոր բան» (տե՛ս Մէնէփիլեան, էջ 28):

Արտալուծի 13. գուրս հալածուիլ, վտարուիլ, դուրս բռնուիլ:

Արտորինի 9. կարգէ՝ օրէնքէ դուրս, չափազանց: Հմմտ. ԱԲ «բարբէն», արտորինաբոյն «արտաքայ կարգի, անկարգ»:

Բաղադրել 8. իրար խառնել, հոս առնուած է՝ գրուածքի մը միտքը հասկնալու համար՝ բառերը իրարու հետ համեմատել, շարադասութեան կարգը քրքրել եւն իմաստով:

Բարութիւն 9. մեղադրուել, դատապարտուել: Շինուած է բռնութիւն, բռնութիւն՝ «մեղադրանք, զոգարտութիւն, բռնէն»:

Բացասացեալ 6. յայտնապէս ու վճռաբար այնպէս կոչուել. հմտ. բացառել «յայտնի վճռաբար ըսել», մեր բառը ասոր կրաւորականն է: Բնագիրն մէջ կոստանեան դրած է երկու բառով՝ բացառել, որ միտք չունի. ձեռագրական տարբերութեանց մէջ կը գտնեմք բացառել, զոր իբր աւելի ուղիղ ձեւ՝ կ'առնում բնագրին մէջ:

Բոսոր 10, Բոսորագոյն 13. երկուքն ալ կը նշանակեն «կարմիր», եւ հոս առնուած են «ամօթէն շինած, կարմրած, ամօթահար» իմաստով:

Դադաւիարել 15. իր վրայ այնպիսի գաղտնիք ունենալ, կարծել, համարել:

Դոս 7. կոստանեանի բնագրին մէջ դրուած է բռնութիւն. ուղիղ ձեւն է բռնութիւն «կաս, ես», ինչպէս կը գտնենք ձեռագրական տարբերութեանց մէջ. յաջորդ բռնութիւն ազդուելով է որ բառը այս ձեւն ստացեր է:

Դրուակ 10. կոստանեանի բնագրին մէջ դրուած է բռնութիւն. ձեռագրական տարբերութիւններ ալ չկան: Մարդ կը փորձուի նախ մտածելու թէ ասիկա եղիշէի ծանօթ բռնութիւն «յանցաւոր» բառն ըլլայ. Զործամ գրուած եղին նոքա յիշատակի եւ մահապարտ գտան (եղիշ. մատ. տպ. վենետ. էջ 143): Այս պարագային յիշեալ տողը կրնանք թարգմանել «նախատուած, յանցաւոր ու ամօթահար»: Բայց երեւի միայն բառգրքին մէջ կը գտնենք բռնութիւն՝ «զորոյ» բառով, որ եթէ առնուիք «խօսք» իմաստով, կրնանք նոյն տողը թարգմանել «նախատուած ամօթալի խօսք», ինչ որ նոյնպէս շատ յարմար կուգայ տեղին:

Դրուանող 5. ծածուկ. դրուած է իբր համանիշ՝ «բռնութիւն» իր որքին մէջ սուղուած, թաքնուած, թաքուն, գաղտնի, բառին քով, նշան եւ վրէժի տարբէն բռնութիւն «գրուանին տակը զինքը ծածկող»: Այս առումը ձեւացած է Մատթ. Ե. 15 (եւ ոչ լուցանեն ճրագ եւ զնեն ընդ գրուանաւ, այլ ի վերայ աշտանակի եւ լոյս տայ ամենեցուն՝ որ ի տանն իցեն) եւ Մարկ. Գ. 21 (Միթէ գայ ճրագ, զի ընդ գրուանաւ զնիցի կամ ընդ մահճօք. ոչ ապա

քէն ի վերայ աշտանակի զնիցի) հատուածներուն ակնարկութեամբ: Նոյնպէս ունի նաեւ Մէնէվիշեան, էջ 53:

Դիմաւորալ 11. դէմք մը առած, դէմքը այնպէս ձեւացուցած. կազմուած է դէմք եւ նախաբան, բայց իմաստով կը զանազանի դէմք-նախաբան եւ դէմք-նախաբան բառերէն: Բառիս հետ միասին դրուած է դէմք, կերպարանք, որ դէմք-նախաբան առաջին մասին գրեթէ կրկնութիւնն է: Ըստ այսմ «նախաբան» դէմք-նախաբան կը նշանակէ «դէմքի անձոնի կերպարանք մը առաւ, քիթի բերանի թիթուեցուցիր»:

Դիւրաւատ 4. դիւրին դատուած, դիւրին կարծուած:

Զովիւր 16. նեղուել, — չայ. չէլ «դողալ, սարսալ», բառն է՝ որ Մագիստրոսի քով նոր առում մը ստացեր է: Նոյն առումով է նաեւ Գամագտականի մէջ. Ասորիսեալ արտասանեմք զգտտ արկածեաց գիր յանգականդ, զի զօրեացիս (հեշտ է ինչ յայտնաբանել զվճիւր թշնամանաց գիրս չափական, զի նեղեցիս): Բառիս վրայ ընդարձակ տեղ Մէնէվիշեան, էջ 43—44:

Ըմբռնակիւր 3. ընդվզել, ապարասանիլ, անհնազանդ գտնուիլ: Լաւագոյն գրութիւնն է ըմբռնակիւր, որ եւ ըմբռնակիւր, ըմբռնակիւր, ծագած է «պահապան, ոստիկան», բառէն: Գործածուած է նաեւ Գամագտականին մէջ՝ ըմբռնակիւր ձեւով, չի կեն գետտաւ հտպտեալ ըմբռնակեալ կոկողանաս (Որպէս զորտորդ ծածկեալ ապարասանեալ մեծամտես): Բառիս վրայ տեղ նաեւ Մէնէվիշեան, էջ 54:

Ըմբռնակիւր 10. Գրուածքիս ամենէն մութ բառն է, որ ուրիշ որեւէ տեղ աւանդուած չէ. երեւի միայն բառգիրքը չգիտէ. գրիչներէն մէկն ալ չէ կրցեր ճիշտ կարգաւ բառը եւ օրինակներ է ընդել, որ յայտնի կերպով սխալ է. քանի որ չափի կողմէ չի յարմարիր: Կրնանք ըմբռնակիւր կապել ըմբռնակիւր բային եւ թարգմանել «լիով վայելել», (նախատանքի ամօթալի խօսքը պարագայ տեղը լիով վայելեցիր (կերար): Բայց ասիկա մեր կողմէն յանգնութիւն համարելով, կը սպասենք որ լաւագոյն աղբիւրները լուծեն ինչիւրը եւ այս անձանթ բառին ճիշտ նշանակութիւնը երեւան հանեն:

Թմրեալ 12. կոստանեանի բնագրին մէջ դրուած է թմրեալ, միւս ձեռագիրներն ունին թմրեալ, թմրեալ: Հայերէն կայ թմրեալ բառ մը եւ կը նշանակէ «չաղուելով կակուղցած, թմրուած», սակայն այս իմաստը շատ չի յարմար

բերութեան, ուստի պէտք է ընդունիլ թէ բառին հարադատ ձեւն է *հ-ք-հ-ք*: Ասիկա կազմուած է *հ-ք* մասնիկով *հ-ք* արմատէն, որ կը գտնեմ Երեմիայի բառգրքին կրկին տպագրութեանց (Ա. տպ. էջ 152, Բ. տպ. էջ 219), ինչպէս նաեւ Փէշտիմալճեանի Հայկազեան բառարանին մէջ (տպ. Կ. Պոլիս 1844) «գրիչ», նշանակութեամբ, որով *հ-ք-հ-ք* կ'ըլլայ «գրչի, գրչագրական», եւ շատ լաւ կը յարմարի *հ-ք-հ-ք* *հ-ք-հ-ք* (գրչագրական վերառութեան) դարձուածին, որ է նամակ կամ այլ գրութիւն:

Կիւղ 14. Կոստանեանի բնագրին մէջ տպուած է *հ-ք*, առանց ձեռագրական տարբերութեանց. այսպիսի բառ մը չեմ գտներ որեւէ տեղ. ըստ իս ուղղելի է *հ-ք* (այն է *հ-ք*), որ ծանօթ *հ-* «հիւթ, խէժ», բառն է եւ նախորդ *ի-լ-ք-ք* եւ յաջորդ *հ-ք-հ-ք* (գրչական) բառերուն հետ միասին գործածուելով՝ կը ցուցնէ որ խօսքը թանաքի եւ գրչի մասին է: Ինչպէս հիմայ, նոյնպէս եւ հին ժամանակները, մեւնի գլխաւոր տարրը խէժն էր: Ահա թէ ինչ կը գրէ Villon, Nouveau manuel complet de la fabrication des encres de toutes sortes (Paris 1895) գրքին մէջ, էջ 1—2. «Ինչպէս նորերը, նմանակէս եւ հիները՝ գրելու համար կը գործածէին սովորաբար սեւ թանաք. բայց այդ նիւթը արդի կազմութիւնը չունէր: Իրօք որ ըստ Պլինիոսի, Վիտրուվիոսի եւ Գիոսկորիդէսի՝ նա բաղկացած էր պարզապէս խէժի հետ մուրի կամ պորփիրացեալ ածուխի խառնուրդով»: Նորագոյն թանաքներու մէջ առատ քանակութեամբ կը գտնենք արաբական, Սենեկալի, Կալամի, Պէրպէրիտանի կամ հնդկական խէժ (տես անդ, էջ 13—14): Բայց *հ-* բառին քով գտնուած *ի-լ-ք-ք* բառը ուրիշ կարեւոր յայտնութիւն մ'ալ կ'ընէ մեզի: Villon (անդ) կ'ըսէ թէ «հիներու թանաքին մէջ չգտնուելով mordant (թանաքը կ'պցնող՝ հաստատող նիւթ), չէր կրնար թափանցել պապիրոսի կամ մագաղաթի ներսը, այլ փռուելով միայն անոնց մակերեսի վրայ, կրնար շփու մով կամ ջուրով դիւրութեամբ ջնջուիլ: Պլինիոսի ժամանակ փորձեր լին անջնջելի դարձնել թանաքը՝ հետը քացախ խառնելով. կ'երեւայ թէ գաղափար ունեցեր էին նաեւ թանաք պատրաստել գլժորի եւ երկաթի ծծմբատի խառնուրդով. բայց ասիկա հաստատուած չէ: Պլինիոս կը սորվեցնէ մեզ նաեւ որ թանաքի մէջ խառնելով օշինդր (absinthe), գրքերը մուկերու հարուածէն կ'ա-

ղտէին», Կ'երեւայ թէ հայերը թանաքը մագաղաթի մէջ ծծել տալու իրր միջոց մտածեր էին մէջը իւր խառնել, որ թէեւ ներկայ սովորական թանաքներու մէջ կը պակսի, բայց առատութեամբ կը գտնուի տպագրական եւ վիճագրական թանաքներու մէջ, եւ նոյնպէս կրնար գտնուիլ հին ժամանակի թանաքներու մէջ, քանի որ գրութեան նիւթը մագաղաթ ըլլալով՝ իւրը պտղելու (տարածուելու) երկիւղը չկար, ինչ որ կայ հիմայ թուղթի համար:

Պոպանեալ 7. Դեգերեալ, թափառական. ձեռագիրները կու տան *հ-ք-հ-ք* եւ *հ-ք-հ-ք* ձեւերը. Կոստանեան բնագրին մէջ դրած է *հ-ք-հ-ք*, իսկ ծանօթութեանց մէջ կը թողու *հ-ք-հ-ք*, մինչդեռ հակառակը պէտք էր, ինչպէս որ առհասարակ *հ-* կը վերջաւորին Մըրգուղի շատ մը բառերը: Մագիստրոս գործածեր է բառս նաեւ Գամագտականին մէջ. Բանդի կոպանեալ ծղենի (քանդի դեգերեալ շրջի): Բառիս վրայ տես նախ Նորայր, Բանաս. 1900, էջ 134 եւ յետոյ Մէնէվիշեան, էջ 24:

Հրաշխմանող 15. հրաշալի գիտուն: — Բառիս համար Կոստանեանի բնագրին մէջ ունիւր հրաշխման. ձեռագիրները ոչ մէկ տարբերութիւն կը ներկայացնեն. Կոստանեան ալ նկատողութիւն մը ըրած չէ. բայց ըստ իս շատ պարզ է՝ որ պէտք է սորագրել հրաշխման:

Ղամկեալ 3. անստոյգ բառ. տեղէն կ'երեւայ որ ըմպանակեալ բառին հոմանիշ մը ըլլայ: Երեմիայի բառգրքը գիտէ *հ-ք* «տառապանք, խոնարհեալ, բարեկամ». այս նշանակութիւնները հոս չեն յարմարիր: Բայց ունի նաեւ *հ-ք* «եղ», որմէ կարելի է ենթադրել *հ-ք-հ-ք* «եղի կամ աւելի լաւ՝ ցուլի պէս եղջերցել, ընդգլխել». հմտ. *հ-ք-հ-ք* ընթերցուածը ձեռագրական տարբերութեանց մէջ:

Ճահնեալ 3. անստոյգ բառ. *հ-ք* կը մեկնէ «մանկութեամբ արբեալ, ստահակեալ», ԱԲ կը դնէ «ջուր»: Առաջին իմաստը յարմար է (եթէ ընդունինք որ *հ-ք-հ-ք* եւ *հ-ք-հ-ք* «տղելի կը նշանակեն»), բայց ապացոյցի կը կարօտի. երկրորդը բոլորովն անիմաստ է (ԱԲ ուղած է անշուշտ կապել *հ-ք-հ-ք* բառին): Երեմիայի բարգիւրը ունի *հ-ք-հ-ք* «խոնարհիլ», որ շատ յարմար կու գայ յաջորդ *հ-ք-հ-ք* բառին, եթէ ասիկա ընդունինք *հ-ք* «խոնարհեալ» ձեւէն: Բայց ասոնց կը հակառակի ըմպանակեալ՝ որուն «ըմպանակեալ» իմաստը անկասկած է: Մենք լաւագոյն համարեցինք առ այժմ դնել *հ-ք* տուած իմաստով, բայց փակագծի մէջ:

րակը պարզ սխալագրութիւն մ'է՝ և եւ չ տա-
ռերուն նմանութենէն յառաջացած:

Յարդիլ 16. կարգի գալ, շէք ու շնորհք
ստանալ: ՆՀԲ այս բառը կը մեկնէ «յարգի
պէս ըլլալ» եւ ասոր համար երկու վկայու-
թիւն կը բերէ. առաջինը Փարպեցիէն է, իսկ
երկրորդը Մագիստրոսի վերոյիշեալ վկայու-
թիւնն է: Առաջին օրինակին մէջ բառին նշա-
նակութեան վրայ չեմ կասկածիր. բայց եր-
կրորդ օրինակին մէջ աւելի պատշաճ կը հա-
մարէի «կարգի գալ» նշանակութիւնը: Կազ-
մուած է «րդ», «յ» «ձեւ, կարգ» արմատէն,
որմէ ունինք նաեւ «րդ»-ը:

Յոծեալ 5. անստոյգ բառ, որովհետեւ
նոյն իսկ հարազատ ընթերցուածը անորոշ է.
կոստանեանի բնագրին մէջ դրուած է «ն»-ը,
ձեռագիր մը ունի «ն»-ը, որ ծանօթ բառ է եւ
կը նշանակէ «խտացած, թանձրացած, հոտած»:
Տեղէն դատելով՝ հոմանիշ է կամ «ն»-ը բա-
ռին եւ կամ «ն»-ը: Երեմիայի բառ-
գիրքը չունի:

Ոգել 1. ըսել. այլուստ ծանօթ եւ Մա-
գիստրոսի սիրած բառերէն մէկն է. ասոր վրայ
աւելի երկար կը խօսի Մէնէվիշեան, էջ 74:

Որջասոյգ 5. իր որջին մէջ սուղուած,
պահուած. յաջորդ «ն»-ը բառին հոմանիշն է:

Չույսածական 13. այս բառը ՆՀԲ եւ
ԱԲ կը մեկնեն «բարբարական», այսինքն «աւ-
տանդական, անգործ պարապ պտտող»:
Կազմուած է «չ» եւ «յ» բառերէն, ինչ որ շատ
լաւ կը յարմարի յաջորդ «ն»-ը «դուրս
վտարուած» բառին:

Պատեհեալ 4. այս բառին դէմ կոստա-
նեանի բնագիրն ունի «պտեհեալ» եւ թէեւ ձե-
ռագիրները որ եւ է տարբերակ չեն ցուցներ,
բայց ըստ իս սխալ գրչութիւն մ'է. պէտք է
ուղղել «պտեհեալ»: Այս կերպարանքին տակ
բառը կը նոյնանայ «պտեհեալ» ձեւին հետ՝ որ
Մագիստրոս Գամադատականին մէջ կը գործածէ
«երեւեալ» իմաստով (տե՛ս Մէնէվիշեան, էջ 25):
Պտեհ եւ պտեհ միեւնոյն բառերն են:

Պարայածիլ 4. պտտիլ. հոս յատկապէս
կը նշանակէ «ասդին անդին մղորական պտտիլ»:

Տիպ 11. դէմք, կերպարանք: Ասոր վրայ
տե՛ս նաեւ «ն»-ը:

Տրամակայեալ 12. հասկնալ, ըմբռնել,
խելամուտ լինել. հմտ. Գամադատականին մէջ՝
Տեհեմ քեզ տրամակայեալ փարթար զտար-
րումն (տե՛ս նաեւ քեզ խելամուտ լինել գոնեայ

յեական մասունք): Բառիս վրայ ընդարձակ կը
խօսի Մէնէվիշեան, էջ 110:

Փեք 6. թշուառ: Բառս գործածուած է
«ն»-ը հոմանիշին հետ. ձեռագիրներն ունին «ն»-
ը «ն»-ը, «ն»-ը «ն»-ը եւ մէկն ալ՝ երկու բա-
ռերը իրարու միացուցած՝ «ն-ն»-ը. նոր Հայ-
կազեան բառարանի գործածած ձեռագիրն ալ
ունեցած է «ն»-ը «ն»-ը. բայց կոստանեանի հե-
տեւելով իր ընտրած ձեռագրին՝ բնագրին մէջ
մացուցած է «ն»-ը «ն»-ը, որ ըստ իս շատ անյա-
ջող է, յատկապէս վերջավանքի շ գրին պատ-
ճառաւ, որ անկարելի բան է հայերէնի մէջ:
Մագիստրոսի սիրած նմանաձայնութեամբ շատ
աւելի պատշաճ է՝ ձեռագիրներուն մեծ մասին
հետ կարգալ «ն»-ը «ն»-ը: Նշանակութիւնը
որոշած է ՆՀԲ, անշուշտ հետեւցնելով իբր
նոյնանիշ դրուած քովի բառէն, որովհետեւ
«ն»-ը այլուր գործածուած չէ հայ մատենագրու-
թեան մէջ:

Փինատ 6. խեղճ, ողորմելի. այսպէս կը
մեկնէ իրաւամբ ՆՀԲ, վկայութեան կոչելով
նաեւ Յիշատակարաններէն ուրիշ հատուած մը
որ բառին իմաստը աւելի կ'որոշէ. նման վկայու-
թիւն մ'ալ կը գտնեմ Զաքարիա Սարկաւազի
մէջ (Բ. 143), Երեմիայի բառգիրքը (Ա. տպ.,
էջ 323, Բ. տպ., էջ 466) կը գրէ «ն»-ը «ողորմ
կամ չքաւոր» բայց անշուշտ տպագրական
սխալ մ'է եւ պէտք է կարգալ «ն»-ը, որովհե-
տեւ կը գտնուի «ն»-ը նախատառերով սկսող բա-
ռաշարքին մէջ:

Վիթխարացեալ 15. վիթխարի, մեծ,
խոշոր: Ասոր տարբերութիւնը «ն»-ը բառէն
այն է՝ որ վիթխարին իւրին՝ եւ իրօք մեծ է.
իսկ վիթխարացեալ ըսելով Մագիստրոս կ'ուզէ
ծաղրել իր թղթակիցը՝ որ «մեծ չէր, բայց ինք-
զինքը մեծ բան մը կը ձեւացներ»:

Հ. ԱՇԱՌԵԱՆ

